

DUCH SVATÝ V LITURGII

Jan Šlégr

Jestliže je naším záměrem podívat se na přítomnost a činnost Ducha svatého v liturgii, chceme tak učinit poukázáním na několik modliteb, které mají pro život církve zásadní význam. Jedná se nám o svátosti, o kterých pojednáme v pořadí, jak je uvádí *Katechismus katolické církve*. Budeme se nejprve věnovat svátostem, které uvádějí do křesťanského života (křest, biřmování, eucharistie), pak svátostem uzdravování (pokání a pomazání nemocných) a na závěr svátostem k službě společenství (kněžství a manželství). Klademe si za cíl na běžných i méně známých textech ukázat, jak důležitou roli má Duch svatý v životě církve.

JAN ŠLÉGR S.L.D.

Vystudoval liturgiku na Papežském liturgickém institutu v Římě. Působí jako kaplan u katedrály Svatého Ducha v Hradci Králové.

1. Svátosti uvedení do křesťanského života

a) Svátost křtu

K nejpodstatnějším částem obřadu svátosti křtu patří trojí lití vody na hlavu křtěnce či jeho ponoření do vody doprovázené slovy: „N, já tě křtím ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.“ Význam tohoto svátostného konání můžeme vyčíst z modlitby pronášené nad vodou, kterou se křtí a kterou od samotného obmytí křestní vodou odděluje jen zřeknutí se zlého a vyznání víry. Liturgické knihy nabízejí tři varianty textů, zastavíme se u druhé možnosti, protože co do obsahu je nejbohatší. O co tedy církev v tuto chvíli prosí? Text proseb je rozdělen na tři části, každá je zakončena zvoláním „prosíme tě, vyslyš nás“.

V každé strofě prosíme Boha Otce, aby posvětil vodu; důvody, proč o to žádáme, jsou uvedeny ve vztahu k jednotlivým osobám Nejsvětější Trojice, protože křtem se stáváme:

1. Božími dětmi a dostáváme jeho život;
2. podobnými Kristu, neboť jsme ponořeni do jeho smrti a vzkříšení;
3. svatým Božím lidem, neboť se rodíme z Ducha svatého.

Text samotný zní: „Pane, Bože, ty jsi náš Otec: Buď s námi a posvěť vodu, ať smyje každý hřích, aby se ti, kdo v ní budou pokřtěni, stali tvými dětmi a měli tvůj život. *Prosíme tě, vyslyš nás.* Posvěť vodu, aby ti, kdo v ní budou pokřtěni, byli ponořeni do smrti a vzkříšení Kristova a stali se mu podobnými. *Prosíme tě, vyslyš nás.* Posvěť vodu, aby se křtem tvoji vyvolení narodili z Ducha svatého a stali se tvým svatým lidem. *Prosíme tě, vyslyš nás.*“¹

b) Svátost biřmování

Obřady svátosti biřmování najdeme jak v *Římském pontifikálu*, tak v *Uvedení do křesťanského života*. Je to proto, že v současné praxi latinského obřadu je možné svátost biřmování slavit buď samostatně, anebo společně s dalšími iniciačními svátostmi, kdy jsou nově pokřtění zároveň biřmování a přistupují poprvé ke stolu Páně. Průběh samotné svátosti biřmování je v obou případech totožný. Po obnovení křestního vyznání, popř. po přijetí svátosti křtu vyzývá biskup shromáždění k modlitbě a pak se vztaženými rukama pokračuje: „Všemohoucí Bože, Otče našeho Pána Ježíše Krista, tys dal ve křtu těmto svým služebníkům odpuštění hříchů a život věčný. Sešli na ně svého Ducha Utěšitele: dej jim ducha moudrosti a rozumu, ducha rady a síly, ducha poznání a lásky, a naplň je duchem bázně před tebou. Skrze Krista, našeho Pána. Amen.“²

Potom označuje na čele posvátným křížem jednotlivé biřmovance a při tom říká: „N, přijmi pečeť daru Ducha svatého. Amen. Pokoj tobě.“³

c) Svátost eucharistie

Zabývat se činností a přítomností Ducha svatého v rámci slave- ní eucharistie si žádá věnovat pozornost eucharistické modlitbě neboli anafoře, jak se jí říká ve východních církvích. Je to modlitba, kterou předsedající pronáší nad přinesenými dary chleba a vína, a díky jejímu vyslyšení můžeme při svatém přijímání přijímat Kristovo tělo a krev. Která část této modlitby je obzvlášť důležitá k tomu, aby se chléb a víno staly svátostí Kristova těla a krve? Odpověď záleží na tom, o jakou liturgickou tradici se jedná. V latinském obřadu spojujeme tuto proměnu s částí eucharistické modlitby, které říkáme vyprávění o ustanovení eucharistie, zatímco východní křesťané vidí tuto spojitost s *epiklézou*, tedy s prosbou adresovanou Bohu Otci, aby svým Duchem posvětil jak dary chleba a vína, tak ty, kdo je budou přijímat.⁴

Aniž bychom zacházeli do podrobného popisu jednotlivých částí eucharistické modlitby, chceme upozornit ještě na jeden rozdíl. Ve východních anaforách nacházíme jen jednu epiklézi s obsahem právě popsaným, zatímco v nových eucharistických modlitbách latinského obřadu nacházíme epikléze dvě: obě obsahují prosbu o Ducha svatého nejprve pro dary chleba a vína, pak pro ty, kdo budou eucharistii přijímat. Má-li ve východních anaforách epikléze místo po vyprávění o ustanovení eucharistie, v římském obřadu je toto vyprávění umístěno mezi epiklézami.⁵

Druhá eucharistická modlitba

Pojďme se společně podívat na epikléze dvou nejčastěji používaných eucharistických modliteb, označovaných v misále Pavla VI. jako druhá a třetí. Začneme druhou eucharistickou modlitbou: „Vpravdě jsi svatý, Bože, jsi pramen všeho posvěcení. Proto prosíme: Sešli rosu svého Ducha také na tyto dary a posvěť je, ať se nám stanou tělem a krví našeho Pána, Ježíše Krista.“⁶

První věta uvedené citace není součástí epikléze, ale říká se jí *Post-Sanctus*, neboť bezprostředně navazuje na zpěv Svátý. Potvrzuje tak, že svatost náleží Bohu a že prosit ho o posvěcení darů je logické, neboť společenství s ním znamená posvěcení.⁷

Prosit o Ducha svatého v podobě rosy je velmi výmluvným symbolem. Rosa je v Palestině velmi důležitá, protože v této oblasti více než půl roku neprší. Její vláha nahrazuje vodu a závisí na ní úroda. Navíc Hospodin u proroka Ozeáše (14,6) slibuje, že bude Izraeli rosou, tedy pramenem milosti, z kterého pochází nový rozvoj a růst. Protože rosa plní funkci vody, můžeme v ní spatřovat symbol účinnosti Božího slova, jak o tom píše prorok Izajáš (55,10n): „Spustí-li se lijavec nebo padá-li sníh z nebe, nevrací se zpátky, nýbrž zavlažuje zemi a činí ji plodnou a úrodnou, takže vydává símě tomu, kdo rozsívá, a chléb tomu, kdo jí. Tak tomu bude s mým slovem, které vychází z mých úst: Nenavrátí se ke mně s prázdnou, nýbrž vykoná, co chci, vykoná zdárně, k čemu jsem je poslal.“ Nebeský Otec během eucharistické modlitby sesílá Ducha svatého jako rosou, který dary chleba a vína proměňuje ve svátost Kristova těla a krve.

V rámci druhé eucharistické modlitby se přesouváme k druhé epiklézi, která se týká shromážděného společenství: „A v pokoře tě prosíme: Ať nás všechny, kdo máme účast na těle a krvi Kristově, shromáždí a sjednotí Duch svátý.“⁸ Vidíme, že v duchovním životě si křesťan nemůže počínat jako sobec. Jestliže se mu jako jednotlivci dostává Božích darů, je to proto, že patří do společenství církve. Jestliže někomu Bůh dává své dary, je to proto, aby mohl být užitečný pro církev a přispěl k jejímu růstu.⁹ Jestliže je eucharistie dobře slavena, přináší viditelné plody: společenství – byť pomalu a nejistě, jak tomu bývá při každém lidském dožívání – roste v jednotě. Má užitek z Ducha, neboť je to on, kdo spojuje všechny v jedno Kristovo tělo.

Navíc ještě můžeme dodat, že sjednocení a shromáždění rozptýlených je důležitým starozákonním zaslíbením a později i prosbou. Eschatologické naplnění této prosby je vyvrcholením vy-

koupení. Vždyť Ježíš má zemřít proto, aby rozptýlené Boží děti shromáždil (J 11,52).

Třetí eucharistická modlitba

Jestliže život a svatost v plném slova smyslu patří Bohu, stvoření chválí Boha právě proto, že ho těmito dary obdarovává. Dalším důvodem chvály je Boží vztah k církvi: on ji shromažďuje, na něm stojí, on ji uschopňuje k přinášení oběti. To je hlavním obsahem *Post-sanctus* Třetí eucharistické modlitby. Text první epikléze pak charakterizuje dary jako ty, které byly věřícími přineseny k oltáři a na něj položeny. Proba o jejich posvěcení je opět vzájemná k Otci a je odůvodněna poslušností k Ježíšovu příkazu danému při poslední večeři.

Druhá epikléze je spojena s jednou částí eucharistické modlitby, které říkáme přijetí oběti: „Shlédni na oběť své církve: vždyť je to oběť tvého Syna, a jeho obětí jsme byli s tebou usmířeni. A nás všechny, kdo přijímáme jeho tělo a krev, naplň jeho svatým Duchem, ať jsme jedno tělo a jedna duše v Kristu, našem Pánu.“¹⁰ Tato prosba směřuje k svatému přijímání, které určitě nespočívá pouze v tělesném gestu jedení, ale počítá s radikální proměnou srdce. Hovoříme o tzv. obrácení, ke kterému dochází na základě setkání s Boží svatostí a láskou, která nás vede k přehodnocování vlastního života. Tato Boží dobrota nám byla plně uštědřena v Ježíši Kristu.¹¹

Epikléze pokračuje prosbou, aby toto hluboké a úplné společenství s Kristem přineslo naplnění Duchem svatým. Darování Ducha je spojeno s Ježíšovou smrtí (J 19,30), s jeho oslavením (J 7,39), neboť ho od Otce dostává darem a sesílá ho na své úředníky (Sk 2,33). Díky němu žijí Ježíšovi učedníci v takové jednotě, jakou prožívali apoštolové kolem Ježíše (Sk 4,32). Proba o naplnění Duchem svatým nás vede k závěru, že eucharistie je dovršováním křesťanské iniciace.¹²

Studium epikléz v nových eucharistických modlitbách nám pomohlo uvědomit si jejich trinitární strukturu a úlohu Ducha, kterou při slavení eucharistie má. Vzájemná souvislost obou epikléz ukazuje, že vrcholem mše svaté není proměňování, ale svaté přijímání. Právě v tuto chvíli jsme nejsilněji spojeni s Kristem, jsme utvářeni jako jeho tělo, tedy církve.¹³

2. Svátosti uzdravování

a) Svátost pokání a smíření

Zmrtvýchvstalý Kristus dává učedníkům shromážděným ve večeradle Ducha svatého, aby mohli odpouštět hříchy. Nepřekvapí nás tedy, že připomínka této události je přítomna ve slovech rozhřešení; kněz je pronáší se vztaženými rukama nebo alespoň pravici nad hlavou kajícího: „Bůh, Otec veškerého milosrdenství, smrtí a vzkříšením svého Syna smířil se sebou celý svět a na odpuštění hříchů dal svého svatého Ducha; ať vám skrze tuto službu církve odpustí hříchy a naplní vás pokojem. Uděluji vám rozhřešení ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého. Amen.“¹⁴

Rádi bychom uvedli ještě jeden text rozhřešení, který je v podstatě neznámý, protože podmínky k jeho použití v našich končinách nenastávají. Jeho výhodou je jasnější spojitost se svátostí křtu, neboť Duch svatý kromě odpuštění hříchů umožňuje přístup k Otci. Navíc se prosí o osvícení srdcí a následně hlásání podivuhodných Božích činů: „Duch svatý, Zastávce a Utěšitel, nám byl dán na odpuštění hříchů; v něm máme přístup k Otci; kéž očistí vaše srdce a osvíti je svým světlem, abyste zvěstovali veliké skutky toho, který vás povolal z temnot do svého podivuhodného světla. Amen.“¹⁵

Jaume Serra a jeho žáci: Poslední večeře (kolem r. 1370), klášter v Sijeně, Španělsko

b) Pomazání nemocných

Duch Boží nás touží provázet svou mocí v každé chvíli našeho života, tedy i tehdy, když nás trápí různé neduhy a obracíme se na kněze s prosbou o pomazání nemocných. Pomoc, která je touto svátostí nemocnému zprostředkována, souvisí s činností Ducha svatého. Vždyť pomazání olejem nemocných je doprovázeno slovy: „Skrze toto svaté pomazání ať ti Pán pro své milosrdenství pomůže milostí Ducha svatého. Amen. Ať tě vysvobodí z hříchů, ať tě zachrání a posilní. Amen.“¹⁶ Mezi účinky, které přináší slavení této svátosti, zmiňuje *Katechismus katolické církve* hned na prvním místě *zvláštní dar Ducha svatého*, který přináší útěchu, pokoj, odvahu a posiluje víru a důvěru v Boha.¹⁷

3. Svátosti k službě společenství

a) Svátost kněžství

Jak to přijde, že se někdo stane biskupem, knězem či jáhnem? Nechme stranou období přípravy a studia a pojďme se podívat na samotný průběh svěcení. Podstatný obřad pro každý ze tří stupňů svátosti svěcení je totožný: jedná se o vkládání rukou biskupa na hlavu svěcence, které probíhá v úplném tichu, a o specifickou konsekrční modlitbu, ve které se prosí o Ducha svatého a jeho dary v souvislosti se službou, pro kterou se svěcení uděluje.¹⁸ Vidíme tedy, že hovořit o novozákonním kněžství znamená vztahovat ho jak ke Kristu, tak k Duchu svatému. Možná že svatodušní rozměr kněžské služby zůstává často příliš nepoznaný, a přitom je to právě Duch svatý, který uschopňuje k vykonávání služeb v církvi!

Jak tedy vypadají odpovídající části konsekrčních modliteb? Při svěcení biskupa se nad ním světitel modlí: „A nyní (Bože a Otče našeho Pána Ježíše Krista) vylej na tohoto vyvoleného moc a sílu vycházející z tebe: Ducha vševládneho, kterého jsi dal svému milovanému Synu Ježíši Kristu, a on jej dal svatým apoštolům, kteří založili církev, svatyni tvého přebývání, k slávě a neutuchající chvále tvého jména.“¹⁹

Při kněžském svěcení se biskup nad svěcenci modlí: „Uděl, prosíme, všemohoucí Bože, těmto svým služebníkům důstojnost kněžskou; obnov v jejich nitru Ducha svatosti; ať od tebe, Bože, přijmou druhý stupeň svěcení a příkladem svého života ať upevní mravní řád.“²⁰

Při jáhenském svěcení se biskup nad svěcenci modlí. „Prosíme, Pane, sešli na ně Ducha svatého, ať je posiluje, aby darem tvé sedmeré milosti věrně vykonávali posvátnou službu.“²¹

b) Svátost manželství

Milost Ducha svatého je důležitá nejen v kněžském životě, ale i v manželském stavu. Proto s rukama vztaženými nad novomanželi pronášejí oddávající modlitbu, která obsahuje i prosbu o Ducha svatého: „Shlédni milostivě na své služebníky N a N, kteří své životy spojují v manželství a prosí o tvou ochranu a požehnání. Vlej do jejich duše milost svého svatého Ducha a naplň jejich srdce svou láskou, aby navždy zůstali věrni svému vzájemnému slibu.“²² Můžeme v těchto slovech vidět souvislost s veršem z listu Římanům, kde čteme: „Boží láska je vylita do našich srdcí skrze Ducha svatého, který nám byl dán“ (Ř 5,5). V den sňatku je novomanželům vyprošován Duch svatý, aby rostli ve vzájemné lásce a věrnosti. *Katechismus katolické církve* v této souvislosti píše: „V epiklézi této svátosti dostávají novomanželé Ducha svatého jako společenství lásky Krista a církve (srov. Ef 5,32). On je

pečetí jejich smlouvy, stálým pramenem jejich lásky, silou, kterou se bude jejich věrnost obnovovat.“²³

Závěr

Naše společné procházení jednotlivými svátostmi nás přivádí k tomu, abychom se se stejnou samozřejmostí, s jakou hovoříme o Kristu přítomném ve svátostech a o jejich původu v něm, učili hovořit i o Duchu svatém, neboť on v první řadě činí liturgii živou a plodnou. To znamená, že každá liturgická služba si žádá křesťana, který chce být Duchem podporován a veden. Znamená to také, že jednotlivé svátosti nejsou cílem, jehož dosažením vše končí, ale pramenem, z kterého žijeme.

Poznámky:

- 1 *Křestní obřady. Křest malých dětí*. Praha : ČBK, ²1999, č. 91, 51–52.; *Uvedení do křesťanského života*. Praha : Česká liturgická komise, 1987, č. 215, 99–100.
- 2 *Římský pontifikál* nově uspořádaný podle ustanovení druhého vatikánského koncilu, vydaný papežem Pavlem VI. a upravený péčí papeže Jana Pavla II., Praha : ČBK, 2008, č. 25, 67. *Uvedení do křesťanského života*, č. 230, 108.
- 3 *Římský pontifikál*, č. 27, 67. *Uvedení do křesťanského života*, č. 231, 108.
- 4 V řečtině slovo *epikléze* znamená volat, přivolat; proto jím v širším slova smyslu rozumíme prosbu, v užším chápání prosbu k Otci o Ducha svatého. K epiklézi v eucharistické modlitbě je možné najít více např. v MAZZA, E. *La celebrazione eucaristica*. Bologna, 2003, 276n.
- 5 Členění a umístění epikléze v anafórach je ve skutečnosti složitější. Např. ty, které patří k alexandrijskému typu, mají krátkou epiklézi i před slovy o ustanovení eucharistie.
- 6 *Český misál*. Česká liturgická komise, Praha 1983, 444. Při těchto slovech má kněz ruce vztažené nad dary. Není ale možné učinit jednoduchý závěr, že každá modlitba se vztaženými rukama je epiklézi, ani opačně že každá epikléze je doprovázená tímto gestem. Vývoj gest a forem modlitby má poměrně složitou historii.
- 7 Vylití Ducha má také eschatologický rozměr, srov. Ez 36,27; Za 12,10; JI 3,1.
- 8 *Český misál*, 446.
- 9 1 K 12,7: „Každému je dán zvláštní projev Ducha ke společnému prospěchu.“
- 10 *Český misál*, 450.
- 11 Srov. *Obřady pokání*. Praha : Česká liturgická komise, 1982, č. 6a, 9.
- 12 MAZZA, E. *Le odierne preghiere eucaristiche*. Bologna, ²1991, 242.
- 13 DE CLERCK, P. *Liturgia viva*. Magnano : Qiqaiion, 2008, 101–104.
- 14 *Obřady pokání*, č. 46, 30.
- 15 *Obřady pokání*, č. 62, 54.
- 16 *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*. Praha : ČBK, 2002, č. 76, 43.
- 17 KKC 1520.
- 18 LG 21, KKC 1573.
- 19 *Římský pontifikál*, č. 47, 121.
- 20 *Římský pontifikál*, č. 131, 175.
- 21 *Římský pontifikál*, č. 207, 223.
- 22 *Svatební obřady*. Praha : ČBK, ²2007, č. 105, 46. Druhé vydání svatebních obřadů se od prvního liší např. právě vložením prosby o Ducha svatého do modlitby za manžele. Najdeme ji tedy i v dalších dvou variantách této modlitby pod č. 242 a 243, str. 109–111. Můžeme si tak všimnout teologického vývoje v pojetí svátosti manželství.
- 23 KKC 1624.

Zusammenfassung: **Der Heilige Geist in der Liturgie**

Wirkung des Heiligen Geistes in der Liturgie wird studiert auf der Grundlage des Gebets, die zum Wesen der Feier jedem Sakrament gehört. Es führt die vielfältige Tätigkeit des Heiligen Geistes an der Spitze und seine inhärente Rolle im Leben der Kirche.